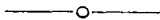

11. Rózsa József: Német-magyar szövetség a csehek ellen. 1272—1278.-ig.

12. Simó Emilia: Goethe „Wilhelm Meister“-ének első alakja.

Goethe „Wilhelm Meister“-ét még weimari tartózkodása első évében, 1776-ban kezdi írni „Wilhelm Meisters theatra-
lische Sendung“ címmel. Az első hat könyv megírása után abba-
hagyja, s csak mintegy 10 év múlva, 1794-ben veszi újra elő. A
meglevő hat könyvet egészen átdolgozza és négy könyvbe
vonja össze, még négyet ír hozzá, majd 1796-ban „Wilhelm
Meisters Lehrjahre“ cím alatt kiadja. Az első feldolgozás hat
könyvét egy Goethetisztelő, Barbara Schulthess gondos má-
solata őrizte meg. E másolatot 1910-ben Gustav Billeter zürichi
tanár fedezte fel és 1911-ben Harry Maync svájci tudós adta ki.

Az első feldolgozást, az u. n. „Sendung“-ot a másoddal,
a „Lehrjahre“-val összehasonlítva, a kétféle feldolgozás eszmé-
jében, szerkezetében, jellemrajzában és stílusában megfigyelésre
méltó különbségeket találunk.

Tudvalevő, hogy Goethe e regényében a saját változatos,
érdekes életét, lelki fejlődésének képét akarta megrajzolni.
Bielschowsky szerint hatással lehetett reá barátainak egy ki-
jelentése is: „Was du lebst ist besser, als was du schreibst“.
Lehet, hogy ezen kijelentés készítette arra, hogy weimari tar-
tózkodása első évében e regény írásához fogott, melyben ön-
magáról, színészi és színműírói hivatottságáról akar beszámolni.
Az első Wilhelm Meister, mint az ifjú Goethe is, életének har-
monikus kifejlésztésére, s a legmagasabb művészi ideál felé
törekszik; ifjúí idealizmusában pedig azt hiszi, hogy e magas
cél polgári származása miatt csakis a színészi és színműírói
pályán érheti el. Kora ifjúságában Terentiust és Plautust utá-
nozza, majd Corneille „nagy embereit“ és Racine „előkelő sze-
mélyeit“ csodálja, nemsokára azonban Shakespeare nagy szel-
leme ragadja magával s a költő lelkiállapotát jellemzik Wilhelm
szavai, ill. óhaja: „ . . . wenn es mir glücken sollte, aus dem
grossen Meere der wahren Natur wenige Becher zu schöpfen
und sie gleich jenem grossen Britten von der Schaubühne dem
lehzenden Publikum meines Vaterlandes auszuspenden“.

(„Sendung“ V. B. 10. K.) Az ifjú Goethe—Wilhelm azután megírta első nagy drámáját, kigyógyult nagy szerelmi fájdalmaiból, de minden ünnepeltetés dacára is be kellett vallania önmagának, hogy úgy a költészet-, mint az élet művészetében még semmiesetre sem nevezheti magát „mesternek“. (Sendung III. B. 3. K.) Ekkor a jóindulatú „Sors“ közbelépésére Weimarba kerül, hol a nemesi társaság nagy hatással van lelki fejlődésére. Goethe tehát életének ezen érdekes fejlődését akarta bemutatni és amint ő maga mondja 1778-ban, a korabeli német drámai költészetet és színművészetet is behatóan akarta ismertetni regényében. Írásközben változhatott eszméje és célja, s már nincs egészen megelegedve művével, amint Steinnének írja: „Ich liebe das Werk nicht wie es ist, sondern wie es werden kann“. Az első hat könyv befejezése után 1785-ben így ír: „... wenn man so genau weiss, was man will, ist man in der Ausführung niemals mit sich selbst zufrieden“. Olaszországi útja alatt nem ír hozzá semmit. Olaszországból visszatérve saját lelki és költői fejlődését már más szemmel nézte. A reális életbe való mély bepillantás, de különösen a művelt, nyugodt kedélyű Charlotte von Stein őszinte barátságának hatása alatt a szenvedélyes lelkű ifjú lassanként komoly, csendes férfivá lett, aki legfőbb életcélját abban látta, hogy egy nemeslelkű nővel egyesülve, általa támogatva, embertársai javára áldásos, tevékeny munkát fejtessen ki. A „színházi küldetés“ (theatralische Sendung) tehát csak úgy tűnik már fel, mint az ifjúkor túlzott idealizmusa, hasznos tanulságokkal járó tévedés. A költő lelkében megváltozott a mű célja, eszméje; ezért nevezi az első feldolgozást „Pseudokonfessio“-nak. A megváltozott célt szolgálja az új cím is: „Lehrjahre“, melyben az író azt akarja kifejezni, hogy a küzdő és törekvő ember kemény megpróbáltatás és súlyos tanulságok árán, de a „Sors“ jóakarató vezérletével válhatik csak a magasabb életművészet mesterévé. A mű eszméjének változása a szerkesztés- és jellemzésben is érdekes változtatásokat von maga után.

A „Sendung“ első könyvében az író részletes elbeszéléseiből megismerjük a hatéves, gazdag képzeletű gyermek-Wilhelmét, ki a bábszínház előadása után még soká elméláz a gyönyörű látvány emléken. Családi életük szomorú: az örökös egyenletlenségben élő szülők magára hagyják a gyermeket, ki-

nek egyetlen védője és bizalmasa a kedves nagymama. Az ő alakja a „Lehrjahre“-ből teljesen hiányzik, itt szerepét Wilhelm anyja veszi át. A „Sendung“-ban a nagymama bábszínháza öntudatra ébreszti a gyermek lelkében a színészet iránti vonzalmat. A gyermek színészi, színműírói és színigazgatói próbálkozásait kedves közvetlenséggel s részletesen meséli el az író az első könyv első 10 fejezetében. A „Lehrjahre“-ban ennek az első könyv 4—8 fejezetei felelnek meg. Itt az ifjúvá lett Wilhelm meséli el gyermekévei epizódjait kedvesének, Mariane-nak. Míg itt csak röviden, bizonyos fölényes humorral tekint vissza gyermekjátékaira, addig a „Sendung“-ban lassan bontakozik ki előtünk a tehetséges polgárfiú érdekes egyénisége. A felserdült ifjú művészi hajlamát, s a kereskedői pálya iránti el-lenszenvét atyja nem érti, amiért gyakran hevesen összeszólalkoznak. Az ifjú tehát még inkább magára van hagyatva lelke ideális érzelmeivel és nagyrahitottságának sejtésével. Nem csoda, hogy mind jobban vonzódik a színházhoz, hol úgy gondolja, hogy mindazt, ami a világban és lelkében történik, meg-nemesítve láthatja. Így ismerkedik meg „Madame B.“-vel, a bájos, fiatal színésznővel. Mindazon fejezetek, melyek az ifjú Wilhelm lelkivilágának és Madame B. iránti szerelmének foko-zatos kifejlődését beszélik el (Sendung I. B. 10—15. K.), az át-dolgozásból teljesen hiányoznak, mert itt az író Wilhelm jelle-mét s a szerelmi viszonyt már kifejezettségük magas fokán mu-tatja be. A jellemek is lényegesen különböznek. A „Lehrjahre“ Wilhelmje intelligensebb, gazdag nagykereskedő fia, aki oly ideálisan szereti Marianét, a fiatal színésznőt, hogy képes érte kényelmes otthont, szerető szülőket, nagy vagyont oda hagyni. Viszont Mariane jelleme is vonzóbb az átdolgozásban.

A „Sendung“-ban Wilhelm kedvese, Madame B. csak szá-mításból szerető, közönséges gondolkozású nő, elvált asszony, nagyon tapasztalt és ravasz, ki a naiv, rajongó Wilhelmet és a dúsgazdag öreg Normant egyformán hitegeti. Az öreg szín-házi varrónő itt még alig szerepel, annyira jelentéktelen, hogy az író meg sem nevézi. Ezzel szemben a „Lehrjahre“-ban az öreg Barbara, ez a számító „Sibylla“ kényszeríti a szegény tapasztalatlan Marianét, hogy Norberg udvarlását is fogadja el. Itt a leánynak csak egyszeri, látszólagos hűtlensége idézi elő a

tragikus végű szerelmi csalódást. Mindkét feldolgozásban az első könyvet Normann, ill. Norberg végzetes levele fejezi ki.

A második könyv mindkét feldolgozásban a betegségéből felgyógyuló Wilhelmet mutatja be. A „Sendung“ az egész betegséget, az ifjú testi és lelki állapotát részletesen, élénk színekkel festi. Wilhelm itt igazi szenvedélyes gyermek-ifjú, ki fájdalomában, elkeseredésében nem ismer határt: szenvedélyes érzelmi kitöréseit, tompa búskomorság váltja fel. Emellett a szeszes italokat, teát és kávéét mértéktelenül élvezi, miért újra beteg lesz, s csak ezután következik be teljes gyógyulása. Ekkor azonban úgy látszik, hogy már nem nagyon búsul hűtlen kedveséért, ifjúkori műveit sem semmisíti meg, sőt sógorának, Wernernek is megmutatja őket. — A „Lehrjahre“-ban az író nem a betegség lefolyását, hanem csak az ifjú lelkiállapotát jellemzi mesteri módon. Ez a Wilhelm, kinek egész lelkivilága, gondolatai, jövője csak a Mariane iránti szerelemben gyökereszk: a csalódás után az egész világgal meghasonlik és kétségbeesve eldobja magától a multnak minden emlékét, megsemmisíti ifjúkori műveit, sőt lemond örökre a költészetről és művészetéről. Legbensőbb énjének ezen erőszakos megtagadása csak azt bizonyítja, hogy Marianét még szereti, s nem tudja feledni. Hogy a „Sendung“-ban nem hagy a csalódás oly mély sebet az ifjú lelkén, az a mű céljából következik. Ámbár itt is feltűnik néha lelkében egy halvány reménysugár: hátha mégsem volt bűnös kedvese (Sendung II. B. 3. K), mégis szerelme már nagyon meggyöngült, mert csak pár nappal később minden izgalom nélkül hallgatja Melina értesítését volt kedvesének szorult helyzetéről, sőt alig méltatja figyelemre. A „Lehrjahre“-ban csak évek mulva értesül Wilhelm egy öreg színész megható elbeszéléséből Mariane szomorú sorsáról, s amint az író mondja: „Alle seine alten Wunden waren wieder aufgerissen und das Gefühl, dass sie seiner Liebe nicht ganz unwürdig gewesen, wieder lebhaft geworden“. (Lehrjahre“ II. B. 7—8. K.) Ettől kezdve mindenütt keresi Marianet, s így itt ez az egyik főoka a színészek közt való hosszás időzésének.

A „Sendung“ második könyvében ismerjük meg Wernert, ki itt nyárspolgáriasabb, s a művészetek iránt érzéketlenebb. A „Lehrjahre“-ban Werner intelligens üzletember, aki haszonleső, túlságosan realiztikus világnézetével méltó ellentéte Wilhelm

rajongó idealizmusának. (Lehrjahre I. B. 10. K., II. B. 2. K.) A „Sendung“-ban Wilhelm testvére, Amalia is szerepel, ő bátyja műveinek egyedüli csodálója. Az ő szavallatából ismerjük meg „Belsazar“-nak (valószínűleg Goethe ifjúkori drámájának) egyik monológiát. Amália Goethe kedves nővérének, Corneliának képmására van alkotva. Az átdolgozásból már hiányzik.

A „Sendung“ harmadik könyve Wilhelm üzleti útjával kezdődik, közvetlen felgyógyulása után útra kel, de még oly tapasztalatlan s befolyásolható, hogy nem meri magát „Meisternek“ nevezni: „Ich täte wahrlich besser mich Geselle zu heissen, denn ich fürchte immer, ich werde in dem Gesellenstande stecken bleiben“. (Sendung III. B. 3. K.) A „Sendung“ szerint útjában először a kötél-táncosokkal találkozik, de ez az epizód itt egészen magában áll. Ezután Madame de Retti színtársulatával találkozik, melynek Melina és felesége, valamint Mignon is tagjai. A Melina pár ravasz számítása és közönséges gondolkozása itt már elejétől kezdve szembeütő. Madame de Retti erélyes, parancsoló természete, valamint a művészetről és színészetről mondott találó ítélete elbűvölik a hiszékeny ifjút, s nagy anyagi áldozatokra is csábítja a színészet érdekében. Az asszonyok hízelgése, a színház iránti vonzalma és költői hiúsága még akkor is tovább ott tartják a színtársulatnál, midőn a színészek durva mulatozása undorral tölti el. Sőt ifjúkori darabjának, a „Belsazar“-nak előadására sok pénzt áldoz, s ő maga is fellép Bendel helyett. A második előadás a részeg Mosje Bendel miatt botrányba fúl, az igazgatónő megszökik s Melina mint új igazgató a társulatot más városba viszi. Wilhelm csak a következő helységig akarja kísérni őket, de a gróf hívására a kastélyba is követi a társulatot. A „Lehrjahre“-ban Melina más körülmények között, mint állásnélküli színész találkozik Wilhelmmel s meglehetősen alázatos vele szemben. Közönséges gondolkodása csak jóval később, Wilhelm megsebesülésekor nyilatkozik.

Wilhelmnek a Retti-féle társulatnál való időzését elég hosszan, a III. könyv 4—14. és IV. könyv 1—12. fejezeteiben adja elő az író. Ez a rész a „Lehrjahre“-ból teljesen hiányzik. Itt Wilhelm műveltebb és érettebb, s első színpadi szereplése a legkiválóbb társulatnál, a Serloénál történik. A „Sendung“ Wilhelmjére sem emberi, sem művészi fejlődés szempontjából sem-

miféle hatással nincs a Retti-féle társulat. Úgy látszik itt az író a főhőst feláldozta annak a célnak, hogy a korabeli német színi viszonyokról teljes képet adhasson. A német színészet ekkor élte fejlődésének krízisét, amint Goethe maga mondja: „... man warf die Kinderschuhe weg, ehe sie ausgetreten waren und musste indess barfuss laufen“. („Sendung“ I. B. 11. K.) Frich Schmidt szerint ez a rész esztetikailag oly alantas fokon áll, hogy a „Lehrjahre“-ből ki kellett maradnia. Igaz, hogy a színészek beszéde, jelleme nem a legfinomabb, de nem szabad felednünk, hogy az író jellemző korképet akart festeni, s így e vándortársulatot nagyon találóan jellemezte hibáikkal együtt. Az átdolgozásból — nézétem szerint — csak azért hagyta ki, mert a mű megváltozott eszméje és célja szerint e korkép fölösleges volt. A legvisszatartóbb jellem a Mosje Bendelé. Viszont Mignon jelleme oly szépen és művészién van megrajzolva, hogy az átdolgozásban sem változtathatót rajta lényegesen. A hárfás szerepe a „Sendung“-ban is ugyanaz, mint később. E két titokzatos, komoly lényel szemben áll az életvidám Philine. (Sendung IV. B. 10. K.) A „Lehrjahre“ temperamentumos Philineje, — akit pajkos kedélye, s a szegények iránti bőkezősége szinte vonzóvá tesznek — a „Sendung“-ban még kissé közönséges teremtés, kit az író rendszerint így jellemez: „die leichtfertige Kreatur“, vagy „Figur“. Csak azokat szereti, akik minden igényét kielégítik, ezért minden percben változtatja udvarlóját. A grófi kastélyban sem viselkedik finoman, s Wilhelm iránti szerelmét a grófnő jelenlétében sem titkolja. Különösen rossz fényt vet jellemére a lovásznak és Friedrichnek vad éjjeli verekedése. Ezt a jelenetet az író a „Lehrjahre“-ban finom iróniával komikus párbajjá változtatta. Más tekintetben is Philine jelleme az átdolgozásban sokat finomodott, s így lehetséges, hogy itt már Wilhelmre is nagy hatással van, míg Melina feleségének befolyása elenyészően csekély. Mivel az átdolgozásban később Philine a főúri osztály tagjává lesz a házasság révén, ezért dolgozta itt ki gondosabban e jellemet az író. A „Sendung“-nak egyes jellemző mondatait a „Lehrjahre“-ban egész epizóddá bővíti ki, miáltal a jellemzés szemléletesebb lesz. Pl. a „Lehrjahre“ (II. B. 4. K.) epizódja, melyben Philinet a Laertes és Wilhelm társaságában tett sétakocsi-zása, pajkos csínyjei, beszéde, behízelt modora, jószívűsége

művészi közvetlenséggel jellemzik, a „Sendung“-nak (IV. B. 11. K.) e néhány során alapszik: „Sie war das gutherzigste Geschöpf von der Welt, naschte gerne, putzte sich und konnte nicht leben, ohne spazieren zu fahren, oder sich sonst eine Veränderung zu machen. Wer ihr diese Freude verschaffen konnte, war ihr angenehm“.

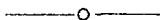
A grófi pár a „Sendung“ IV. könyvében már megjelenik, de Wilhelm még itt nem találkozik velük, tehát nem a grófnő iránti szerelme, hanem állítólag Mignon iránti részvéte, valóban pedig a színészet iránti nagy vonzalma okozzák, hogy a színészekkel ő is a kastélyba megy. Sokszor érthetetlen akaratgyengeségét az író így menti: „Wenn der Mensch eingeengt, umwunden und verstrickt ist und er lange dagegen gearbeitet hat, gewöhnt er sich endlich zu einer gutmütigen Geduld und folgt gelassen den trüben Pfaden seines Schicksales“. („Sendung“ IV. B. 16. K.) Az átdolgozásban Wilhelm már sokkal határozottabb.

A grófi pár jellemzéséhez sok tekintetben Jakob Friedemann von Werthern — Nenuheiligen gróf és neje, szül. Janette Luise v. Stein grófnő szolgáltak mintául, kiket 1781-ben ismert meg Goethe. A gróf öreg, beteges bolond, kinek szeszélye általánosan ismert volt. (Goethes Briefe an Frau v. Stein 7., 8., 10—12. März; 15. Sept. 1781. — 7. März, 12. April 1782.) Felesége sokkal fiatalabb volt, kedves és jó, ki vígasztalan sorsát oly hősiességgel viselte, ahogy arra csak az asszonyok képesek. Goethe idézett levelei szerint: „Sie ist wie eine schöne Seele, die aus den letzten Flammenspitzen eines nicht verdienten Fegefeuers scheidet und sich nach dem Himmel sehndend erhebt“. A grófnő az ismeretlen szép amazon jelleméhez is mintául szolgálhatott. A „Sendung“ e jellemei közelebb állnak a mintához. A gróf itt is önhitt és szeszélyes, de babonás félelme, s a képmás megjelenése egészen hiányzanak. A grófnő kedves, de sokkal magasabban áll még, semhogy Wilhelm iránt szerelemre gyúlna. Wilhelm sem merné szemét hozzá emelni, de Philine és a bárónő kacérságával szemben is hideg marad. A „Lehrjahre“-ban viszont az egész főúri társaság egy fokkal rosszabbnak tűnik fel, míg Wilhelmet a kastélyban műveltsége és tehetsége miatt megkülönböztetett tiszteletben részesítik. Az által pedig, hogy a grófnő beleszeret Wilhelmbe és leszáll arról

az erkölcsi és társadalmi magaslatról, melyen a „Sendung“-ban még állt, már nem lehetetlen, hogy Wilhelm főúri nőt vesz feleségül. Az ismeretlen amazon iránti lovagi imádata mindkét feldolgozásban megtalálható, de a „Sendung“ amazonja még nem hasonlít a grófnőhöz. A torony titokzatos küldönce sem szerepel még. — A kastélyból való elutazástól a Serlo társulatához való megérkezésig szóló rész, az Aureliával való párbeszéd s az örökség Hamlet-tanulmány mindkét feldolgozásban meg-egyeznek.

A „Sendung“ VI. könyvének végén Wilhelm Serlotól tudja meg, hogy atyja meghalt, anyja újra férjhezment s az üzletet Werner vette át. Tehát otthona sincs már s nem áll semmi régi vágyának útjában. Mégis határozatlanul áll, s csak Aurelia, meg Philine beható unszolására, mintegy öntudatlanul határozza el magát a színészi pályára. A „Lehrjahre“-ban ellenkezőleg lemond a nagy örökségről, s bár egész családja tárt karokkal várja, önként határozza el magát a színészi életre, mert meggyőződése szerint lelke magasabb kiművelését polgári származása miatt csak a színháznál érheti el. Titkon pedig reméli, hogy itt Marianet megtalálhatja.

A „Sendung“ VI. könyvének végén, midőn Wilhelm a két nő unszolására, mintegy öntudatlanul beleegyezik a szerződésbe, egy pillanatra megjelenik lelki szemei előtt a szép amazonnak a leáldozó nap sugarában tündöklő alakja. Lehet, hogy a „Sendung“ második részét úgy tervezte Goethe, hogy Wilhelm belátja végül, miszerint a színészi pályára való küldetésének gondolata csak hiú ábránd volt, de a magasabb szellemi élet után vágyva találkozni fog azon női ideállal s általa lelkének harmonikus kiművelését elérheti.

13. Thuróczy Emma: Dugonics és a klasszikusok.

Dugonics András irodalmi munkásságának egyik, habár nem értékesebb részét, görög és római klasszikusok átdolgozása alkotja. Ezeknek a műveknek (u. m. Trója veszedelme, Ülisses . . . csudálatos történetei, Argonauticon és A gyapjas vitézek, Szerecsenek (Heliodoros „Aethiopicá“-ja), Menaechmi, Trinummus (Plautus); Római történetek, Nevezetes hadi vezé-